

vagy a vidéki földbirtokosok csendes életébe s megszenteli megelégedettségét és egyszerű, paraszti, földművelő és állattenyésztő környezetét, amelytől nem annyira lényegben, mint érzelmei nemesebb voltában különbözik.²¹ A lélek befelé fordul, sőt zárkózottá lesz (Berzsenyi), de hiszen a Dunántúl földművelő és állattenyésztő népe ugyanilyen, amint a nemesi osztályból is ki-kitör néha az ősi állattenyésztő kóbor hajlama (Kisfaludy Károly). Hogy ez a dunántúli nép minden földszeretete, realizmusa mellett is mennyire romantikus hajlamú, dalra, kóborlásra, kalandokra kész, arra nézve Deák Ferenc — aki maga is dunántúli földbirtokos volt s a Dunántúl magyar népét kitünően ismerte — mond el rendkívül jellemző esetet: Amikor József császár idejében a német nyelv behozatalát elrendelték, „túl a Dunán mindenütt a föld népe önkéntesen gyűléseket tartott, hogy inkább, mintsem nyelvről lemondjon, visszamegy Ázsiába“. Az a nép, amely erős érzelmei révén ilyen kalandos vállalkozásokat a lehető legkomolyabban elképzeli, nagyon nehezen mondható *alapjában* higgadtnak, egyensúlyozottnak, mérsékeltnek. A belőle kisarjadó nemesi, megyei, kisvárosi középosztály sem volt az, sem a XIX. század elején, sem a közepén, de még a végén sem. A dunántúli magyarság kiváló egyéneiben öntudatra jutva, a síksági részeken különösen, de a lankás, vagy a dombos részeken is, legjellegzetesebb vonásait tekintve mindig *realista és romantikus*.

(Folytatjuk.)

Bibó István.

Kecskemét.

A Magyar Nyelv 1929. január—februári füzetének „Levélszekrény“ rovatában (XXV, 80) P. D. jegy alatt azt írtam, hogy a *Kecskemét*-et a rebellis helynevek közé számítom BÁTKY ZSIGMONDNak Népünk és Nyelvünk I. évf. 38—9. lapján megjelent fejtegetése után is, mely szerint a *Kecskemét* *Kecskemegyé*-ből alakult, s utóbbiban a *Kecske* eredetileg személynév volt. BÁTKY a Népünk és Nyelvünk április—júniusi füzetében (I, 173—7) újabb érveket hoz fel nézete mellett; egyszersmind felszólít, hogy mutassak rá hibáira s indoklajam, miért nem fogadom el az ő magyarázatát.

Mivel nem akarnék olyan színben feltűnni, hogy üzenetemben könnyelműen csak a levegőbe beszéltem, eleget teszek BÁTKY kívánságának. Sőt úgy érzem, bizonyos fokig a tudomány iránt tartozó kötelességem is, hogy ne rejtsem véka alá véleményemet BÁTKYnak

²¹ L. Berzsenyi Dániel: „Megelégedés“ c. költeményét.

²² Deák Ferenc elbeszélését, aki azt bátyjától, Deák Antaltól hallotta, közli Beöthy Ákos: A magyar államiság fejlődése és küzdelmei I. 7.

helyneveinkre irányuló munkásságáról, mikor ez egyre nagyobb arányokat kezd ölteni.

Mint ahogy azonban a *Kecskemét* helynévvel való foglalkozás során bizonyos megfejtési lehetőségek nyíltak meg előttem, először ezeket jelzem, és csak azután — a saját magyarázataim során közölt anyag felhasználásával — teszem meg BÁTKY kétrendbeli cikkére vonatkozó észrevételeimet.

I.

Kecskemét városának első említése 1353: poss. Agasegház prope poss. *Ketskeméth*; látni való azonban, hogy a FEJÉR GYÖRGY-féle Codex Diplomaticus (IX, 2: 233) nem eredeti írásában tünteti fel a nevet. 1368, 1382, 1415, 1423, 1424, 1445, 1451, 1458, 1491: *Kechkemeth* (CSÁNKI, Mg. tört. földr. I, 22; HORNYIK, *Kecskemét* v. tört. I, 199; Zichy-Okmánytár IX, 295) a névnek legkorábbi hiteles formája. Az idézett forma olvasása *Kecske-met* ~ *mēt* ~ *wēt* ~ *mét* egyaránt lehet. Egy 1564/1586. oklevélben azonban kétszer *Kechkemeth*, kétszer meg *Kechkemeeth* van írva (HORNYIK I, 228), ami *Kecskemēt* vagy *Kecskemét* ejtésre vall.

Próbáljuk a nevet mai hangalakjában így elemezni: *Kecske* + *mēt*. — Fogjuk először vizsgálat alá a második részt, mivel ha az alakulat összetétel, valószínűleg az utótag nyújtja a fontosabb elemet, melynek a megfejtésével gyakran az előtag is megmagyarázódik. A mi esetünkben ugyan az előtag eleve is *kecske* szavunkkal látszik azonosnak, mindamellett a *mēt* tag felismerése nélkül hiába elmélkedünk arról, hogy mit keres itt a *kecske*.

Ha a *Kecskemét* nevet, illetőleg annak *mēt* tagját önmagában, egyéb hely- vagy földrajzi nevekkal össze nem vetve kíséreljük meg értelmezni, a hálófélélet jelentő *mēt* szóval való kapcsolat kínálkozik.

CALEPINUS, *Vndecim Lingv.* (Basil.) szerint „*Varsa*, auagy *met*“ a magyarja ezeknek: ‘*Sagena. Vn grand filé à prendre poissons. Ein Zuggarn der Fischer. Stb.*’ — SÁNDOR ISTVÁN Toldalékában: „*Mét. Halász háló neme.*“ — KRESZNERICSNél ugyancsak: „*MÉT. Halász-háló’ neme.*“, a *mēt* gyökér alatt *métely*-lyel együtt. — KASSAINál ezt találjuk: „*mét-hálló* (Szegedi szó Nátly 32. lap. *Ketze* szó-alatt). || *Jegyzet. Mét-hálló m. r.* [megrövidítve] szó *emelét* igéből; mertt ennek Szeremts Várasábann *Emelő hálló a’* neve (másutt *bokor hállónak*, és *Tsempelynek* is nevezik) . . . A’ sok *emelétéstől mét hálló lón a’* neve m. r.“ — CZUCZOR—FOGARASI IV, 527 szerint *métháló* a. m. ‘a gyalomnál rövidebb, mintegy hat-hét ölnyi hosszú háló, melyet két csónak között szoktak húzni’. IV, 525 pedig így ír: „*MÉT*, elavult fn. mely él a *métely*, *métháló* . . . és valószínűleg *Kecskemét* szókban.“ E két helyen meg III, 456 *Kecskemét* alatt ennek a

mét-nek az eredetét akként intézi el, hogy: „*mét* elemezve: *mé-et* v. *menet* a *mén*, *mégy mé* gyökétől származtatható.“ — HERMAN OTTÓ, M. Halászat K. a csongrádmegyei Tápéról ismeri: *mét-háló* a. m. 'kövellők nélkül való cötkényparás eresztőháló' és *mét-fa* a. m. 'a cötkényparás eresztőháló fölfűzésére való ágasfa' (vö. Magyar Tájéztató).

A *mét* szó eredetére nézve a következő két etimologia jöhet számba.

MUNKÁCSI BERNÁT (Ethnographia 1893:197—8) a vogul *mäxi* (lozvai *khulép mäxiti* 'az öreghálót vízbe bocsátja' | tavidai *élém mäxié* 'a gyalmot megveti') szóval rokonítja, úgyhogy szerinte a *mét-háló* voltaképen ezt jelentené: 'eresztő-háló', képzésére nézve pedig olyan volna, mint *les-háló*. MUNKÁCSI a *mét-háló*-val kapcsolatban megemlíti a háló kivetéséről is használt szláv *metati* 'vet' igét, azonkívül a szerb *met* 'ort, wo das fischnetz in's wasser geworfen wird'. Azonban az előbbitől alakí, az utóbbtól jelentésbeli szempontból elválasztja a magyar szót.

A MUNKÁCSI-féle finnugor etimológiával szemben KOVÁCS MÁRTON (Magyar Nyelvőr XXXIX, 302) kérdésesnek jelzi, hogy lehet-e a magyar szó előtagjában igetöt látni, viszont a szláv származtatás mellett felhossa, hogy a *met*-nek a szerbben eredetileg, a szlovénban pedig maiglan 'vetés, dobás' a jelentése, s így a *mét-háló* a. m. 'vetés-háló, vető-háló'.

Újabban egyre jobban beigazolódik, hogy a finnugorságban igen jelentékeny volt a száma az igenévszóknak. Ezzel megnövekedett egy vogul *mäxi* ige (*χúlpét məxiém* 'hálomat kivettem' SZILASI, VogSzó. 63) meg egy magyar *mét* főnév megfelelésének a valószínűsége. Mindamellett nem tagadom a szláv származtatás lehetőségét sem, azért sem, mivel BERNEKER, EtWb. tanúsága szerint a *met* ige, illetőleg származékai a szlávsnál egyebütt is szerepeltek halászati kifejezésekben. De azt már igen is helytelenítem, hogy MOÓR ELEMÉR (Ungarische Jahrbücher VII, 142) a Kovács-féle megjegyzésekre utalva, minden további vizsgálat nélkül, a tőle megszokott alaptalan fölényel a *mét-háló*-t is bekebelezi a maga slavomorphicus hitrege-világába.

Amint az ilyenféle adatok: 1478: Piscina sub *Gyalom Igyalom* Kyskeczel vocata (Oklevélszótár) | 1323/1351-től: *Gyalmastou Igyalmos-tól* (uo.) | 1252: *Varsathu Ivarsa-tó* vagy *től* (uo.) mutatják, a halászó szerszámnak; a hálófajtának a nevét ráruházták a vízre, ahol azt használni szokták. Így válhatott a *mét* hálónév is halastónak, esetleg egyéb állóvíznek (vö. alább *mét* 'posvány') a nevévé.

Hogy föld-, illetőleg vízrajzi szempontok megengedik-e a *Kecskemét* névnek ilyen magyarázatát, arról utóbb lesz szó.

Ebbe a megoldásba bele is nyugodhatnánk, ha a *Kecskemét*-et valami — hogy úgy mondjam — névüres térbe elszigetelhetnők.

Vonjuk vizsgáladásunk körébe a következő hely-, illetőleg földrajzi neveket:

1) 1426: *Kechkemegh*; 1461: *Kechkemeg*; 1515: *Kechkemeth* (CSÁNKI III, 338; ZichyOkmt. X, 190) | 1420: Thoma filio Gregorii de *Homokmegh* (ZichyOkmt. VI, 599) | 1444: *Sarmegh* in districtu [archiepiscopi Colocensis] Sarkez in Comitatu Albensi . . . *Homokmegh* [mint közeli helyek] (CSÁNKI III, 338, 374; Hazai Oklevéltár 408—9). Ma Kalocsától dk-re ott találjuk *Kecskemégy*, *Homokmégy* és *Alsómégy* pusztákat, míg LIPSZKY ugyane helyen „*Kecskemét* (Kis-) h. Diverticul.“-t ismer. CSÁNKI (III, 338) ezekhez kapcsolja: 1505: *Megh* és 1515: Johannes *Meghy* Sedis Solth (TudTár ÚjFoly. VI, 63). Rávonatkozó adatokul idézhetjük magunk is: 1430: *Meghi* [?] István (ZichyOkmt. VIII, 240); 1440: *meghi* [?] Kis Miklós (uo. 239); 1453: *Meghi* [?] Tamás (uo. IX, 382); 1461: Gallus Dionisii de *Meg*, Valentinus *Meegi*, Elias *Meegi*, Barnabas filius Thome de *Meeg*, Barnabas de *Meeg* Ladislaus de *Kechkemegh* társaságában (uo. X, 189—90) | 1451 (két okl.): Ladislaus de *Nagmegh* vicebanus [macsói]; 1453: Ladislaus de *Naghmegh* (uo. IX, 293, 309, 365). — Sőt ugyancsak ez a helység szerepel egy XV. századi „ügyvéd“ nevében: 1425: Gallus de *Mech* (LUKCSICS PÁL szíves közlése ZichyOkmt. VIII, 244-hoz); 1431: Galli de *Meg* (ZichyOkmt. VIII, 470); 1432: Gallum de *Meed* (uo. 483); 1436, 1444: Gallum de *Megh* (uo. VIII, 593, IX, 81); 1446: *Meegi* [?] Gál (uo. IX, 81). — KATONA JÓZSEF *Kecskemét* történetében *Kecskemét* városán kívül még három *Kecskemét* nevű pusztát említ: Pest és Baranya megyéből meg a Bánságból. HORNYIK (I, 145) ezt idézve megjegyzi, hogy ő ezek közül csak egyetlenegy talált meg: *Kis Kecskemét* nevű pusztát és csárdát Pest-Solt megyében.

2) 1298: Terra *Meed*; 1426: *Dynesmed*; 1439 és 1484 között: *Dinnyesmed* vagy *-meed* [az előtag több változatban] (CSÁNKI III, 325). A mai *Dinnyés* pusztának felel meg Fejér megyében a Velencei-tó keleti oldalán.

A *Kecskemét* városának meg a most 1—2) alatt említett helységeknek a nevére felsorolt írás-, illetőleg ejtésformák hasonlítanak egymáshoz. A szóvégeken *t*, *gy*, *d* mássalhangzók váltakoznak ugyan, azonban a kalocsa-környéki helynévnek az idézett 1425: *Mech*, vagyis valójában *Meth* (t. i. a *t*-t ebben a korban gyakran írják *c*-nek) (1515: *Kechkemeth*) meg az 1432: *Meed* adatok tanúsága szerint a *gy*-re végződő alakon kívül *t* meg *d* végű változatai is voltak, s az ennél a névnél tapasztalható *t* ~ *d* megfelelés révén hangtani összeköttetés kínálkozik *Kecskemét* városának meg a velencei-tóvidéki helységnek a neve között is.

*
Már régebben (MNy. XII, 366) felhívtam a figyelmet arra, hogy a kicsinyítő *-d* (*-di*) képző helyett *-t* (*-ti*) is fellép (vö. ugyanerről a

jelenségről SZINNYEI: NyK. XLIV, 469 és JAKUBOVICH: MNY. XIX, 87). Ezt az észrevételemet kiegészítve most az itt összeállított példákon szemléltetem, hogy a szóvégi — mégpedig magánhangzó megelőzte — *d* a kicsinyítő képző esetében nyelvtörténetünknek XI—XIV. századi szakában miként változik *t*-vel és *gy*-vel.

1) [*fűz*-fa] 1214, 1223: iuxta *Fized*-heri¹ vadit ad lacum que vocatur *Fized** (P.² I, 629, 660); 1223/1236: *Fizedhere** (P. I, 749, O.² *Füze*gy); 1522: *Fyvwzed*-ere* (P. I, 291) a pozsonymegyei Deákitól ny. felé elterülő vidéken; 1263: *Fyzedtu*** (P. II, 325) ~ 1055: *fizeg****, *fyzeg**** (ÓM.² 22) (de *holmodi*; 1083—95: *Fizeg*** (P. I, 591); XII. sz. második fele: *Fizeg*** (P. VIII, 268); 1193: *fuzeg* (ÓM. 56); 1211: *Fuzegy**** (P. X, 512); 1231: *Fyzeg* (O. *Füze*gy); 1234: *Fyzeg*** (P. VIII, 283); 1240 kör.: *Fyze*gtu** (P. I, 274, Cs. III, 499 és vö. PAIS: MNY. XII, 79); 1251 és 1519 között több adat (O. *Füze*gy). — 2) [*hárs*-fa] 1223: *Hashat* (P. I, 658) ~ 1083—95: *hashag** (P. I, 591, 212); XII. sz. második fele: *Hassag** (P. VIII, 267); 1234: *Hasag** (P. VIII, 283); 1254/1324 és 1448 között több adat (O. *Hársá*gy); *Háshá*gy (*Hashá*gy?, *Hárshá*gy?) Zala m., *Hássá*gy v. *Hassá*gy Baranya m., *Hársá*gy v. *Harsá*gy (*Harshá*gy?) Somogy m., *Hársá*gy Veszprém m. (Cs., LIPSZKY, Hnt. 1873. és vö. PAIS: MNY. VII, 168). — 3) [*nyár*-fa] 1304: *Naraad*; 1420: *Nyaradtew* (O. *Nyárá*d); *Nyárá*d (*Nyárá*d?) több esetben mint hn. (Cs., LIPSZKY, Hnt. 1873.) ~ Anonymus³ 32. §: *naragy**; 1153?: *Narage* v. *narage*? (P. I, 602, 244—6, O. *Nyárá*gy); 1193: *Narag* (ÓM. 59); 1240 kör.: *Naryhag* (P. I, 786); 1292: *Naragh* (O. *Nyárá*gy); 1367: *Nyaragh* (uo.); 1427, 1435, 1460, 1478: *Nyarad**, *Nyaragh**, *Mezewnaryagh** Borsod m. (Cs. I, 176). — 4) [*alma*-fa] 1227 és 1508 között: *Almad* hely és apátság, a mai Monostorapáti Zala megyében Tapolcától ké-ra és nem a mai veszprémmegyei *Almá*di (O. *alma* szárm., Cs. III, 18); 1174, 1230, 1391, 1465, 1492: *Almad* Somogy m. Kisberény és Somogyvár vidékén (O. *alma* szárm., Cs. II, 586); LIPSZKY: *Almá*d v. Szász-Almás Medgyesszéekben ~ 1343, 1427: *Almag* és ma: *Almá*gy, Gömör m. (Cs. I, 129, LIPSZKY); Hnt. 1873.: *Almá*gy Somogy m. Csurgótól é-ra (LIPSZKY, Rep.: *Almag*? és Map.: *Almá*g?). — 5) [*szil*-fa] LIPSZKY: „*Szilád* h. *Siladitz* g. *Syladice* s.“ Nyitra m.; 1377 és 1475 között: *Scyladzeg**, *Zylagzegh** Közép-Szolnok m. (Cs. I, 564) ~ 1231/1397 és 1489 között: *Zylag**, *Scilagh**, *Zylagh* (O. *Szilá*gy); 1329: *Zylagzegh** (Cs. I, 564); LIPSZKY: *Szilá*gy* „*Rivus*“ Közép-Szolnok m., *Szilá*gytő v. *Szilá*gytő Belső-Szolnok m., *Szilá*gy „*Insula*“ Szabolcs m., *Szilá*gy Pest m.

¹ Az összeállítás egyes pontjaiban az egyenlő számú csillaggal jelzett adatok ugyanarra a helyre vagy személyre vonatkoznak.

² Ebben a szakaszban egyes forrásközlések címét erősebben rövidítjük: O. = Oklevélszótár. — CS. = CSÁNKI, Magyarország történelmi földrajza. — P. = A pannonhalmi Szent Benedek-rend története. — ÓM. = JAKUBOVICH—PAIS, Ó magyar Olvasókönyv.

— 6) [dió-fal] 1417, 1418: *Gyod** és 1422, 1430, 1466, 1525: *Dyod**, *Diod** = a mai *Diós Fejér* m. (Cs. I, 27) ~ Anonymus 46. §: *gyoyg** (vö. PAIS: Magyar Anonymus 111); 1417, 1424: *Gyogh** és 1430: *Diogh** (Cs. I, 27) (vö. O. *dió* szárm.). — 7) [leger-fal] 1421: *Egred** Somogy m. (Cs. II, 602) ~ 1171?, 1181: *egrug***, *Egrug*** (P. VIII, 274—5, 277, O. *Egrëgy*); 1236/1239 és 1438 között több adat (O. *Egrëgy*); 1276: *Eg-regh** (Cs. II, 602); 1328: *Egrug* Zala m. (Cs. III, 49). — 8) [som-fal] 1211: *Somod* szn. (O. *som* szárm.) a *som*-ból?; *Somodi** Abaúj m. Szepesi környékén (LIPSZKY, Hnt. 1873.) ~ 1055: *sumig* (ÓM. 23) adattól *Somogy* több esetben mint hn.; 1240 kör.: *Sumug* szn. (O. *som* szárm.) a *som*-ból?; 1359, 1420, 1439, 1447: *Somogyi** (Cs. I, 217). — 9) [horh] 1281: *Hurhud* potoka cadit in fluium Lytoua... contra tertium siccum *Hurhud*, quod vulgo Ogren dicitur (ÁrpÜjOkmt. IX, 326) ~ 1264: Petri filij *Hurchuth* (i. m. VIII, 118) ~ 1269-től: *Hurhag*, *Horhag* (O. *Horhagy*). — 10) [maglól] *Maglód* szn. és hn. ~ Anonymus 6. és 20. §: genus *moglout*; XII. sz. második fele: *moglout* szn. (P. VIII, 269 és O. *magló* szárm.). — 11) [kis] 1171? 1181: *quisid**, *Quisid** szn. (P. VIII, 275, 277, O. *Kicsid*); 1199: *Kysed* szn. (O. *kis* szárm.); 1211: *Ćusid* szn. (O. *Kicsid*); 1211: *Qujsid* (P. X, 512); 1240 kör.: *Kusid* szn. (uo.); KépKron. 13., 16. §: *Kusid* v. *Kușyd* szn. (MHK. 501, 504) (Kézai: *Eusid?* MHK. 486) ~ 1211: *Cusit* szn. 5 esetben (O. *Kicsid*) (vö. PAIS: MNy. XVII, 162, XVIII, 28). — 12) [fark] *forclud* szn. (P. X, 504, O. *fark* szárm.); 1240 kör.: *forclud* szn. 2 esetben (O. i. h.) ~ 1211: *forcot* szn. (P. X, 504, O. i. h.). — 13) [munkal] 1138/1329: *Munkadi* és *Muncadi* 2 személy (MonEcelStrig. I, 89, 91); 1193, 1269: *muncad* v. *Munkad* hn. (MonEcelStrig. I, 145, 570); 1217: *Mucad* szn. (O. *munka* szárm.); 1242: *Muncad* szn. (uo.); 1319: *Monkad* hn. (uo.) ~ 1211: *Moncat* szn. 3 esetben (O. i. h.). — 14) [szolgal] 1138/1329: *Sulgadi* szn. (MonEcelStrig. I, 95); 1198: *Sculgad* szn. (O. *szolga* szárm.); 1208/1359: *Zulgad* szn. (uo.); 1211: *Zolcad* szn. (uo.); 1224: *Zulugad* szn. (uo.) ~ 1211: *Zolgat* szn. (uo., P. X, 505). — 15) [török báy: magyar Ból Bód v. Béd szn. és hn. több esetben ~ Anonymus 48. §: *Peytu**; 1082?, 1171: *Peyt**, *peit**; 1426, 1436, 1488: *Peth**, *Peeth*; ma: *Pét** Veszprém m. (PAIS: MNy. XXIII, 504, XXIV, 174); 1240 kör.: *Beth***; 1386: *Beech*** (valójában *Beeth!*) olv. *Bét* Komárom m. (uo.). — 16) [mënyl] *mönyed*-asszony Zala m. (MTsz.) ~ 1429: *Mënthmal* (O. *mënyét*); *mënyet* (MTsz.) v. *mënyét*.

Azonban mutathatunk ki olyan eseteket is, hogy az a *d*, amelyiknek *gy*, illetőleg *t* felel meg, nem kicsinyítő képző, hanem a szó-tőhöz tartozik. Ilyenek:

1) Figyelembe kell vennünk, hogy a *viz*-zel rokon *igy* ~ *ügy* szavunk *gy*-jének finnugor **t* ~ **đ* > **đ'* (*d*) az előzményei. (A *viz*: *ügy* kérdéséről tájékoztat SZINNYEI, NyH. 30, 37.) — 2) A bolgártörökből jött *id* ~ *üd* ~ *éd* 'szent' szónak (l. NÉMETH GYÚLA: Kőrösi Csoma-Archivum I, 242—3) *igy* ~ *ügy* ~ *ëgy*-(h á z) elváltozásai a XII—XIII. században tűnnek fel: 1193: *vgufa*, *ugufa* és *Faeregiaz*.,

feýrhigaz (Ó-magyar. Olvasó 57, 53, 58); 1229: Feeyreghaz (Oklsz. *égyház*); további adatok (uo. és i. h. 2. *égy*). Álmos apjának Anonymus-beli *ugek* vagy *vgek* (Képes Krónika: *Ugeg*) neve mint az *ügy* változattól való *-k* (*-g*) kicsinyítő képzős származék (l. PAIS, Magyar Anonymus jegyzetei között 146. l.) még az idézeteknél is korábbi tanúja a *gy*-s formának. — 3) Egy török **kud̄* (ujg. *kuduy*, urj. *kuduk* stb.) alakra visszamenő *kút* szavunknak (l. GOMBOCZ: MNy. II, 262, 402) 1055-től csak *t* végű adatai vannak (Oklsz. *kút*). — 4) Van példa *csüd* ~ XVI. század második fele: *czügy* (MNy. III, 85) olv. *csügy* megfelelésre (l. PAIS: MNy. XI, 273). — 5) A *zsinat* végső *t*-je, akár közvetlenül az egyházi latinból, akár valamelyik római katolikus szláv nyelven keresztül került is nyelvünkbe, a magyarban váltotta fel a *d*-t (MELICH, SzlJöv. I, 2: 414 és MNy. VIII, 152). — 6) A szláv **pajedb*-ből magyar *pajod* (*pajód*) > *pajot* (*pajót*) (MELICH: MNy. VIII, 152) lett. — 7) MELICH: MNy. VIII, 152 szerint a *páprád* ~ *páprágy* < szláv *paprad* < *papradb* arra példa, hogy a szláv szóvégi *d* ~ *t* a magyarban *d* ~ *t*, s ebből palatalisatióval *gy* ~ *ty* is vált. Abban az összeállításban, amelyet MELICH: MNy. XXV, 41 kk. közöl, a *d* ~ *t* végű változatokon kívül *gy* végűek is előfordulnak, mégpedig korán: 1370: *Papragwlg*; 1436: *Popragh*.

Az Anonymustól a honfoglaló kun vezérek között szerepeltetett 8., 10. §: *Ed*, 17., 32. §: *edunec* (magyar részeshatározó) meg Kézai: *Ed*, *Eed* vagy KépKrón. 10., 11. §: *Ed*, Chaba fia, *Ugeg* apja (MHK. 484, 497, 499) neve NÉMETH GYULA szóbeli közlése szerint megfelel a török *äd̄yü* > *äd̄ü* 'szent stb.' szónak, amellyel — amint fentebb említettük — a magyar **äd* ~ *id* ~ *iid*: *egy* ~ *igy* ~ *ügy* szó is összetartozik. E magyarázat mellett szólhat *Ed* és *Ugeg* rokonsági viszonya is. Egy 1171-ről keltezett, de valójában 1181 után készült oklevélben a bakonybéli apátság egyik gannai szolgája viseli az *Edu* olv. *Edü* nevet (PannonhRendtört. VIII, 275, 258). — Anonymus 8., 10. §: *Etu* ugyancsak kun vezér, akit a 30. §-ben Árpád követségbe küld Salánhoz. Ez az *Etu* olv. *Etü* név eredetileg *Edü* lehetett és a magyarban alakulhatott a szóvégi *d*-nek *t*-re való elváltozásával. *Etu*-vel egy személynek tűnik fel a 47. §-ben előforduló *Ete* pater *Eudu*, Baranya várának elfoglalója (vö. PAIS, Magyar Anonymus 111). Van másik *Ete* is Anonymusnál: a közép Tisza mellékén megszállt *Önd* vezér fia, Csongrád várának az építtetője. *Ete*, valamint *Etej*, amelyek különben is gyakori személynevek nálunk az Árpád-korban, az *Et* formának magyar *e*, illetőleg *ej* kicsinyítő-becézővel való továbbképzései (vö. PAIS: MNy. XVIII, 97, Magyar Anonymus 114).

A nélkül, hogy az itt észlelhető jelenség magyarázatába most belebocsátkoznánk, ennyi példára támaszkodva kimondhatjuk, hogy *d*, *t*, *gy* végű alakok hangtani szempontból összetartozhatnak egymással.

A XIII—XVI. századi feljegyzésekből nem tudjuk megállapítani, hogy a tárgyalt nevekben előforduló *e*-féle hang az időben milyen minőségű és időtartamú volt. Azonban hangsúlyozzuk, hogy az *e* vagy *ee* írású okleveles adatok meg a mostani hangzás mellett is lehetett korábban rövid nyílt *e* a magánhangzó, s mint MNy. XXV, 345—57 a *meddō* szó családját tárgyalva bővebben kifejtem, fejlődhetett a rövid nyílt *e* hosszú nyílt *ē*-vé, vagy a most ejtett hosszú zárt *é*-vé.

Tehát következtetésünk szerint a szóban levő helyneveknél jogosan indulhatunk ki egy régebbi *Med* hangalakból. Így azután már módunk nyílik, hogy a siker reményével nézzünk szét *e* nevek rokonsága után közneveink között.

T. i. a *meddō* szó családját kutatva, a következőket állapítom meg a MNy.-ben:

1. A *meddō* a helyesen vallott nyelvtörténeti és népnyelvi adatok tanúsága szerint az állatoknál eredetileg tulajdonképen nem a 'véglegesen magtalan', hanem a 'fejős' ellentétéként a 'nem fejős, nem tejelő' nöstényt jelentette.

2. A *meddō* víznevben is előfordul, mégpedig az előbbivel természetes módon összeegyeztethető szerepben 'száraz, asszú' mederre vonatkoztatva.

3. Hasonló 'száraz (holt), asszú' értelmet mutathatunk ki az eredetileg vizekre vagy vizekkel kapcsolatban használt *Medüs* ~ *Medös*: *Medës* (*Medves*), *Mede* meg a fentemlített *Med*-féle neveknél is.

4. A *meddō* -*ō*, a *Medüs* -*s*, a *Mede* -*e* kicsinyítő képzővel alakult származék egy 'száraz' értelmű *med* alapszóból, míg a *Med* ~ *Met* ~ *Megy* : *Méd* ~ *Mét* ~ *Mégy*-féle nevek magát a pusztá alapszót képviselik.

Ebbe — a helynek vízrajzi jellegét feltüntetető — szó-, illetőleg névcsoporthba tartozik második tagja révén *Kecskemét* városának a neve. Ahhoz, hogy azon a tájon, ahol a város van, ilyen 'meddō, száraz meder' értelmű név valóban keletkezhetett, tárgyi alapként hivatkozhatunk arra, hogy a város nyugati részén ott volt a *Déllő* mocsár, amelyet csak 1835-ben csapoltak le (HORNYIK I, 98, 101 kk.).

II.

Közleményem kritikai részére áttérve először is azt jegyzem meg, hogy az imént előadottak szerint — amiben BÁRKY kételkedett — (D i n n y é s-) *Med* vagy *Méd* mégis csak összevethető „a *mégy* [?]-gyel“, és a *Medüs*, *Medösér*, *Mede* stb. földrajzi nevek nemcsak hogy nem mondanak ellene ennek az összevetésnek, hanem inkább nagyon is nyomós érveket szolgáltatnak hozzá.

„A *mét* értelmezésében gondoltam a *métely*, *mét* szavunkra is (Tsz. = mételyfű, posvány . . .), de bár kecsegtető volt, nem tudtam dülőre jutni vele.“ — írja BÁRKY (175. l.). Pedig ezt a gondolatot,

amely BÁTKY előtt a *métely*-re vonatkozólag már CZUCZOR—FOGARASINÁL (IV, 525; l. fentebb) felmerült, nem szabad csak úgy egyszerűen félrehárítani, mert — amint MNy.-beli dolgozatomban részletezem — több szempontból megvan a lehetősége, hogy a MTsz.-ban közölt mátra-vidéki *mêt* a *med* (*meddô*)-nek a fejleménye.

BÁTKY kijelenti, hogy a *Kecskemét*-ről adott magyarázatában egyáltalán nem CZUCZOR nyomán járt, és — amint mondja — nem fogy a csodája, hogy én azt állítom róla. Hogy a nagy csodálkozásban egy kis fogyatkozást idézzek elő, figyelmébe ajánlom a következőket. CzF. — mint már fentebb is jeleztem — a *Kecskemét*-beni a *mên*-, *mëgy*-nek *mê* gyökéből származtatott és 'menet' jelentésűnek vett *mêt* szót látja (III, 456, IV, 525), a *mëgye* 'nem egyéb, mint határ' szó gyökének pedig ugyancsak a *mëgy* igét tartja, „mint-hogy a határt lépve s körüljárva jelölik ki“ (IV, 421). Viszont BÁTKY-nál a HORNYIKNAK tulajdonított *mêt* (*mëgy*), illetőleg *Kecskejárás*, *Kecskelegelő* etimológiához kapcsolva ezt olvastam: „A név második tagjában csakugyan (!) *mëgye*, *mëgya* = mësgye, határ, szél, vég stb. jelentésű szavunkat tételezhetjük fel.“ Tehát nem joggal gondoltam-e arra, hogy BÁTKY CzF.-t követi, annál is inkább, mivel első cikkében egyetlen szóval sem említi a *mëgye* szó szláv eredetét? Mire való megjegyzésében a „csakugyan“ szó, ha nem arra, hogy a mondatot az előzményekhez kapcsolja? Arról, hogy esetleg BÁTKY itt — mint gyakran másutt is — „nem világosan fejezte ki magát“, igazán nem én tehetek.

Ami a *mëgyé*-nek *mëgy*-gyé rövidülését általában illeti, arra nézve imígyen vélekedem: A *mëgyé*-ből elméletileg alakulhatott volna *mëgy*, akár úgy, hogy összetételben egyes 3. személyű birtokos személyragként, akár úgy, hogy (amit BÁTKY nem említi) magános szóban kicsinyítő képzőként vonódott el a végső *e*. Utóbbi-fajta jelenségeket magam is többször mutattam ki, pl. a *medvéd* :> *medve*, *jegnyéd* :> *jegenye* szavak alakulásában. Csakhogy elméleti lehetőség és megfogható valóság között igen nagy a távolság.

Elmélet és valóság között BÁTKY nem bír hidat verni egyetlenegy olyan adattal sem, amelyben a *Kecskemét* vagy *Kecskemëgy* helyneveknek korábbi *Kecskemëgye* formája jelennék meg.

Midőn ilyen adatokat nem képes közölni, ellensúlyozás gyanánt felesleges nyomatékosan figyelmeztetni arra, hogy a *mëgye* szó gyakran szerepel helyneveinkben. Ezt a tömeges okleveles adatok miatt sem vonja kétségbe senki sem, de azt már igen is, hogy ez a gyakoriság BÁTKY mellett szóló bizonyíték volna. T. i. akármennyiszer fordult is elő a *mëgyé* helynevekben „a Duna-Tisza közén és környékén“, az a körülmény egyáltalában nem logikai vagy nyelvtörténeti kényszer arra, hogy a szó akárcsak egy esetben is *mëgy*-gyé változzék. Azt meg épenséggel nem értem, hogy a BÁTKY idézte és a maga felismerése szerint is újabb keletű szláv bácsmëgyei

Czrna megye, Bukovina megye, Dolna megyavrga nevekből miképen lehet következtetni arra, hogy *Kecskemét* vagy *Kecskemégy* egy XIV. századi vagy XIV. század előtti *Kecskemégyé*-ből lett.

BÁTKY nemcsak a *Kecskemét*-nél vagy *Kecskemégy*-nél, hanem egyebütt sem tud kimutatni a XIII—XIV. századból — de még későbből sem — kétségtelenül a *mégye* helyett álló vagy legálább is 'megye, határ' értelmű *mégy* alakokat.

A csanádmegyei 1393: *Meeg*; 1590: *Meghe*; ma: szerb *Megye* (BÁTKY közlése szerint, 39. és 174. l.) helynévnel az a baj, hogy a rövidebb forma kétszáz esztendővel megelőzi és nem követi a hosszabbat. Különbözik pedig, mivel a név adataink szerint nem összetétel második tagjaként szerepel, nála aligha lehetett indíték a szóvégi *e*-nek birtokos személyrag gyanánt való elvönására, s így legfeljebb kicsinyítő képzőnek felfogva válhatott volna le a *mégye* hangtestéről. A névre vonatkozólag más — gondolom, valószínűbb — magyarázatot a *meddő* szóval, illetőleg tulajdonnévi *Med* : *Mede* rokonságával kapcsolatban a MNy.-ben próbálok adni.

Ha BÁTKYnak a *mégye* : *mégy* elváltozásra felhozott többi példáit közelebből szemügyre vesszük, azt tapasztaljuk, hogy azok igen gyenge lábon, sőt — mondhatjuk — semilyen lábori sem állanak.

Így második cikkében (175. l.) ezt írja: „1274-ben szerepel egy *spinosum Mege* s ugyanazon a helyen egy locus *Megkerek*. Ezeket is egy szónak gondolom, s azt hiszem a *megye*, *megy* itt *gyepüt* jelent.“ Ehhez az észrevételhez BÁTKY — amint jelzi is — a WENZEL-féle Árpádkori Új Okmánytár KOVÁCS NÁNDORTól való *indexét* használta forrásul. Azonban ha nem elégedett volna meg az *indexszel* — amint igen gyakran máskor is —, hanem magát a WENZEL-féle oklevélközlést (i. m. XII, 125—6) is megnézte volna, akkor megláthatta volna, hogy az 1274: *Megkerek Szatmár megyében* a Szamos mellékén volt (i. h. 125), a „*mege spinosum*... *mege*“ pedig egy másik 1274-i oklevélben, mégpedig a *nyitra megyei Kezthelen* (ma Kosztolány) birtok határában a Vág—Dudvág mellékén említetik (i. m. XII, 126. és nem 125. lap, ahogy KOVÁCS *indexe* írja, és ahogy nyilván ez után BÁTKY is gondolja). Ezzel a földrajzi távolsággal szemben a KOVÁCS *indexében* szemlélhető nyomtatásbeli közelség talán mégsem elegendő érv a mellett, hogy egyik név a másiktól változott el.

Helykímélés végett itt nem, csak a MNy.-ben adom elő azokat a helyrajz-történeti okokat, amelyek miatt a sárosmegyei *Megyepatak*, *Megye* község és *Megymezeje* neveknek semmi közük sem lehet egymáshoz.

Az 1219, 1222-ben a hontmegyei *Szebellébbel* együtt említett *Meges Potach* vagy *Meges pothok* (WENZEL i. m. VI, 402, 409; KNAUZ, *MonEccI*Strig. I, 237), amelyet egyszer 'palus'-nak, máskor 'flumen'-nek jeleznek, lehet ugyan *megyé-s patak*, ámde épen úgy le-

het *mëggy-es patak* is. Azonban akár így, akár úgy áll is a dolog, az 1266/1274-i *Megepotoka*-t, ha a Korpona vidékére mutató helymeghatározásokat, pl. Bebre = mai Bebrava, tekintetbe vesszük (WENZEL i. m. VIII. 151—2), bajosan azonosíthatjuk vele, mint ahogy BÁTKY (175. l.) teszi. De még kevésbé fogadhatjuk el BÁTKYnak azt a hitét, hogy ez a *Megepotoka* az, ami az OklSz. „*Meddeu pataka*“. T. i. az oklevél azt mondja, hogy a „*Megepotoka cadit in aquam Seunche*“, azonban ha az oklevelet elolvassuk és nem az indexhez igazodunk, akkor egész világosan kiderül, hogy a patak „in aquam Magne Seunche“, nem pedig „in fluuium *Meddeu Seunche*“ folyt. Egyébként, hogy a *Mege-* azaz olv. *Mëggye-* néhány sorral alább hogyan öltene hirtelen *Meddeu* azaz olv. *Meddeu* vagy *Meddö* alakot, annak az elképzeléséhez, sajnos, már nem vagyok elég „fiatal“ (vö. BÁTKY második cikkének befejező megjegyzéseit 177. l.).

A *Megepotoka* = „*Meddeu pataka*“ feltevéshez kapcsolva még ez is ott áll BÁTKYnál (175. l.): „*Seunche = Szöncse, Szövéncse? és nem Selmec?!*“. A több mint balladai homályosság mellett csak sejtem, hogy BÁTKY szerint a *Seunche* nem a mai *Selmec* patak. Pedig szó sem férhet ahhoz, hogy valóban igaza van ORTVAYNAK, amikor azt mondja, hogy *Meddeu Seunche* = *Meddö-* vagy *Sz á r a z-Selmec*, a *Selmec* vizének egy időszaki mellékvizé (Mg. régi vízrajza I, 512). Jelen cikkemnek a dolog természeténél fogva így is laza keretét nem akarom még jobban szétoltni annak a kimutatásával, hogy a *Seunche* nem más, mint a *Selmec* patak szláv *Stavnica: Stavnica* nevének egyik magyar elváltozása. Engedje meg tehát BÁTKY, hogy erről az oldalról majd más alkalommal nyugtassam meg a *Seunche* : *Selmec* azonosítására nézve!

A *Meddeu Seunche* kifejezés különben egyik kétségtelen adatumunk arra, hogy az eredetileg 'száraz' értelmű *meddö* szó és családja szerepelhetett víznévkepen.

Hogy az Orsz. Levéltár egyik 1767—1779 közötti kamarai térképéről leolvasott tiszalöki *Megyága* dülönövet az OklSz.-beli *Megyédg* pataknév nyelvi folytatásának mondhatta BÁTKY (174. l.), a végből igazolnia kellene e nevek történeti és tárgyi összefüggését. Hiszen ha másutt akár száz *Megyédg* víznevet mutatunk is ki, abból még egyáltalában nem következtethetjük, hogy a tiszalöki dülő ugyanazt a nevet viseli s a név *Megy* előtagja nem a *mëggy* fanév vagy a *med* (*meddö*) egyik ejtésváltozata. Sőt ha a *Megyága* egy korábbi *Megyédg* névnek a megfelelője volna is, akkor sem kellene a feltételezett *Kecskemëgye* :> *Kecskemëgy* elvonásos alakulás analógiáját látni benne, hanem az *a* előtti *e*-nek hangtani okokból történt kivetését.

BÁTKY (174. l.) hivatkozik egy ilyen példára is: „a szeremlyéni halastavak között a XIV. sz. végén szerepel *Mëgytó* (Meegtó = Mégy v. Mëgy; Megtó, Meücto, Mücto = Mögytó?) s ugyanott egy

*Megye*hullo tó is (Zichy: Okm.tár. Apatin határában van *Hullósziget*, Bács táján volt *Hullatag* község). Azt gondolom, ez a kettő ugyanaz a szó (tehát talán nem *Mög* + *tó*) s a *Meeg* nem feltétlenül *Mégy*, hanem *Mëgy* (l. *Etym. Sz. csépp* a.) s ebből lett a *Meügy*, *Mögy*. Ezt tehát feltételeztem.“ BÁTKY itt megint indexből kikapott adatok alapján „tétélez fel“ és intéz el neveket, T. i. a Zichy-Okmánytár közléseiből és nem a szómutatójából a következő összeállítást adhatjuk: 1320: *mugtho* (I, 184); 1364: *Meughtou* (III, 246); 1393: *Meegtou* (IV, 508); másik 1393. okl.: *Megthew* [hiba *-thow* helyett?] (IV, 519); harmadik 1393. okl.: *Megthow* (IV, 521); 1406: *mal?/gtov* (V, 483); 1411: *Mwghow*, *Mughtow*, *Mwghow*, *Mugthow* (VI, 85—6); másik 1411. okl.: *Megto*, *Megtho* (VI, 118, 120). Ebből először azt láthatjuk, hogy BÁTKY az adatok közlésében meglehetősen egyéni módszert alkalmaz (máskor is), midőn ugyanannak a szónak egyes darabjait híven lemásolva adja, más darabjait meg a maga ízlése szerint elolvasva.

A kérdéses halastó (piscina) Bátmonostor és Szeremlyén birtokok (Bácsbodrog m. északnyugati, ill. Pest m. délnyugati sarkában) határjárásaiban szerepel, amelyeket azért tartottak, hogy a bátai apáttól meg a Bátmonostori Töttösöktől vitatott egyes részek tulajdonjogát tisztázzák. A vizsgálatok során egyik és másik fél több résznek a fekvését, sőt a nevét is eltérően jelöli meg. Ezen a Duna járta 'sár vízés' területen valóban folytonosan eshettek olyan hely- és vízrajzi változások, hogy mindkét fél jóhiszeműen vitathatta a maga igazát. Az adatok összeegyeztetése alapján mi úgy látjuk, hogy abban az időben a halastó Bátmonostor és Szeremlyén között feküdt, egy *Sár* vagy *Sárvize* nevű ér vagy folyamág folyt beléje, illetőleg alkotta, s a vizet egy Sebesfok nevű ér vezette tovább a Dunába.

Ilyen természetű vízvidéken, épen egy *Sár* közelében lehetnek holt vagy időnként kiszáradó medrek. Tárgyi szempontból tehát kereshetnénk itt egy *Med* (*meddó*)-féle nevet. Sőt ami a kérdés alaki, illetőleg hangtani oldalát illeti, ha a tónak a nevét csupán a *Meg*, *Meeg* formákban ismernők, feltehetnők, hogy a *Med*-del, illetőleg ennek *Mégy* vagy *Mëgy* változatával van dolgunk. Sajnos azonban, több adatunk van, mint saját céljainkra kellene, mivel azt, hogy a *med* : *megy* : *mëgy* szónak a XIV—XV. században *mügy* vagy *mögy* (írva *mug*, *Meug*) változatai lettek volna, egyéb példák híján nincs jogunk feltenni. Ezekbe a kellemetlen adatokba beleütközik a BÁTKY-féle *mëgye*-rövidítő elmélet is, amely aligha tudja megmagyarázni azt a hangtörténeti salto mortale, hogy a *mëgyé*-ből csonkult *mëgy* már 1320-ban és 1364-ben *mügy*-nek vagy *mögy*-nek hangzott volna.

Ellenben, ha az idézett adatokat így olvassuk: *müg*, *mög*, *mëg*, akkor olyan alakcsoportot nyerünk, amely egyezik a 'hátsó rész' értelmű *mög* ~ *mëg* szónak abból a nyelvtörténeti korból ismert ej-

tésváltozataival, a szerint, hogy a nevet az oklevélírók a maguk nyelvjárásának az alakjában jegyezték fel. Jelentés tekintetében pedig a *Mögtó* kifejezés beleillik a *Mögsár* — *Elősár*-féle helyzetviszonyító földrajzi nevek (l. OklSz. *mög* alatt) típusába. S *Mögtó*-t valóban okkal kereshetünk azon a tájon, ahol a közelben *Köztó* fordul elő. T. i. Bátmonostortól délnyugatra ma is ott találjuk *Hatsziget*-et (Tolna megye térképén Pallas Nagy Lexicon); egy 1384-i oklevél szerint ez a „*Wartowa* alio nomine *Hotzygethowa* (*Hodzygeth*, *Hotzigeth*)“ egy „fok“ révén összeköttetésben van egy *Kuztow* olv. *Küz*- vagy *Köztó* nevű halassal, tőlük dél felé pedig bizonyos távolságban van még egy harmadik halas: *finthaholtdunaya* (Zichy-Okmt. IV, 280, 284, 286). A három tó közül a második valószínűleg a másik kettőhöz képest elfoglalt középső helyzetétől nyerte a nevét. A már idézett 1320-i oklevélben még ezt találjuk a bátmonostor—szereplyéni vitás tóra vonatkozólag: „*quandam piscinam mugtho vocatam alio nomine Kuzdiur nominatam et iby In Kusdiur erexerunt aliam metam vbi est locus lacunaria quod vulgo Vezhel vocatur*“ (ZichyOkmt. I, 184). A tónak tehát volt egy másik neve is. E név előtagja vagy a *küz*: *köz* szó, vagy a *küs*: *kis* melléknév, második tagja pedig a 'búcka, domb' értelmű *gyűr* vagy *gyür* (OklSz. *gyűr* és *dir?* címszavak alatt; vö. [kenyér] *gyürke* és *gyür* ige) szó, amelyre a MTsz.-ban épen a szomszédságból, a tolnamegyei Sárpilisről találunk adatokat. Az OklSz. egy 1336-i „*locum vlgó Kesedire uocatum*“ adatot vonatkoztat a szerinte *dir?* szóra. Ez a hely ugyancsak *Kuzdiur* vagy *Kusdiur*, illetőleg *mugtho* környékén lehetett, minthogy az ezeket tartalmazó oklevél „*Kese de Baraccha*“ szomszédot említ.

Egy 1395-i oklevél szerint együtt szerepelnek „*finthaholtdunaya* et *Megehullo*“ mint a bátai apátnak Szeremlyén birtokhoz tartozó halastavai (ZichyOkmt. IV, 585). A *Finthaholtdunája* fekvéséről fentebb mondottakat figyelembe véve a *mugtho* névvel, illetőleg változataival jelzett helynek és a *Megehullo* halasnak helyrajzi összefüggésére bajjal gondolhatunk, ilyen összefüggés híján pedig *müg* és *Mege* elemeiknek a nyelvi azonosítására vagy rokonítására meglehetősen bizonytalan alappal rendelkezünk. A *Megehullo* név *-hullo* elemét valóban összevethetjük a BÁTKY felhozta *Hullósziget* és *Hullatag* nevekkal (az utóbbiról l. PAIS: MNy. VII, 412). A *Mege* előtag lehetett a *mégye* 'határ' szó, bár természetesen a *mégye* :> *mégy* : *mögy* csonkulás, illetőleg alakulás még így is csupán jámbor óhajlás maradna. Ezen kívül szerintem feltehető, de nem nagyon igazolható, hogy a *Mege* a *még* ~ *mög*-nek -é ragos határozó alakja, vagyis a halastó neve *Mégéhulló* 'mögéeső vagy hátrafolyó víz' (vö. *vizesés?*) lehetett.

Székmegy tanya nevének BÁTKY (39. és 174. l.) nem igazolja, hogy *Székmégye* lett volna az eredetije, továbbá azt sem mondja

meg, hogy melyik Nagybjajom közelében találhatjuk. Ha a biharmegyei Nagybjajomról van szó, akkor a Sárrét környékére igen jól odaillik egy olyan helynév, amelynek a *med* (*meddő*) : *megy* volna az alapszava és a *szék* : *szik* az előtagja, s amely így egy kiszáradt és szikessé vált területre vonatkozhatik.

BÁTKY (174. l.) a somogymegyei *Meghfalu*-ra sem hivatkozhatik. Ő a Pannonhalmi Szent Benedek-rend története I. köt. 813. (helyesen 812.) lapja vagyis indexe után közli ezt. Az indexben először is nem *Meghfalu*, hanem „Megh, Megy“ és „Megy falu“ áll. Az 1215-i oklevélben pedig, amelyre az index mutat, „de predio Dominici de *Megh*“ található (i. m. I, 634). Egy 1212-i oklevélben ugyanez a helynév *Mogh* formában fordul elő (MonEpiscVespr. I, 24). ERDÉLYI LÁSZLÓ *Megy*-nek olvassa (i. m. 152). De mivel somogyvár-vidéki helységekkel együtt említik (*Tappei = Tepej, Faiz = Fajsz, Gyrcy = Györök* — vö. CSÁNKI, Mg. tört. földr. 651, 664, 610) a Somogyvár környékén fekvő *Macs*-nak nézhetjük (CSÁNKI i. m. II, 625).

Az 1257/1270: fluvius *Eztermeg* (WENZEL i. m. VII, 459) még BÁTKY (175. l.) „talán“-jával sem vonható bele a *** *Kecskeméggye* családjába, mivel ez a forma az 1157/1230 kör.: fluvius *Ezturmen* adat (PannonhRend tört. I, 604) tanúsága szerint csak hiba. A víz különben, amely a 1157/1230-i oklevélben együtt szerepel *Medus* olv. *Medüs* és *Zec* olv. *Szék* vizekkel, nem más, mint a vasmegyei 1443-tól: *Strem, Streen, Sthren*; ma: *Strembach* (vö. CSÁNKI i. m. II, 794; PannonhRend tört. I, 334; beszél róla MOÓR ELEMÉR: UngJahrb. IX, 60 is).

BÁTKY (175. l.) szerint: „Hogy a fejmegyei *Méd* sz. név, arra l. 1298: *terra Meed*; de akkor *Kecske* + *mét*-ben a *kecske* aligha köznév. Kun területeken különben gyakori személyhelynév a *Teke* »kecske« is.“ Nem látom be, miért kellene az 1298-i „*terra Meed*“ kifejezésben a *Med*-nek személynévnek lenni. BÁTKY talán azt hiszi, hogy egy ilyen kapcsolatban a második tag csak birtokos jelző lehet? Arra az esetre, ha így volna, figyelmébe ajánlom, hogy épen úgy lehet értelmező, utójelző is. Tehát ha erre egyéb okaink vannak — mint ahogy fentebb jeleztük, valóban vannak —, akkor egész nyugodtan felfoghatjuk a kifejezést ekképen: 'Med (nevű) föld', nem pedig 'Med (nevű tulajdonos) földje'.

Hogy a *Kecskemét*-ben a *Kecske* előtag — amint BÁTKY (39. és 174. l.) hiszi — személynév, csak úgy lehetne bizonyítani, ha a XIV. század előtti időből *Kecskemét*-tel vagy közvetlen környékével kapcsolatban egy *Kecske* nevű embert említenének. De midőn ilyen emberünk nincsen, akkor hiába hangoztatjuk, hogy a *kecske* épen úgy lehetett személynév s személynévből helynév, mint az ugyancsak török és szintén 'kecske, kos' jelentésű *teke* szó. Lehetni lehetett, én is azt tartom. Am azt kétségbe vonom, hogy ha megannyi személynévi eredetű *Kecské*-t tudnánk is kimutatni helyneveinkben, ezek-

kel mint analógiákkal akárcsak valószínűsíthetnők is azt, hogy *Kecskemét* elnevezésénél egy *Kecske* nevű személy játszott szerepet.

BÁTKY (174. l.) személynévi *Kecské*-t lát a karcagi *Kecskeri* < *Kecske* + *eri* meg a nyír-rétközi *Kecskertókája* < *Kecske* + *ere-tókája* nevekben. Azonban ha az OklSz.-ban közölt *Kecskeuszó*, *Kecskesziget*, *Kecskevölgy*, *Kecskészurdok*, *Kecskehát*, *Kecskekő*, *Kecskeréte*, meg a BÁTKY idézte *Kecskelapos*, *Kecskefok*, *Kecskeoldal*, továbbá a Karcag határában előforduló *Üneri* = *ünő* + *ere*, *Csikeri* = *csik* + *ere* neveket³ számbavesszük, akkor mindenesetre sokkal több joggal gondolhatjuk, hogy a szóban levő helyek állat-, nem pedig ember-*kecské*-ről nyerték a nevüket.

Sőt a *Kecske-ere* vagy *Kecske-ér*-féle név, valamint a kalocsavidéki *Kecskemégy*-nek és *Kecskemét* városának a neve, vagyis *Kecske-med* (*meddő*) nyilván hasonló természetű tárgyi és képzetbeli indítékokra mennek vissza. LIPSZKY, Rep. és Map. szerint Tas mellett megy el a Dunába a „*Bakér* Alveus“; megvan Pest megyének Pallas Nagy Lexicon-beli térképén is. Gondolhatunk arra, hogy a *Bakér* — *Kecskeméd* nevek hasonlósága hajdani tárgyi összefüggésből származik, amennyiben egy a dunamelléki mocsáron keresztülmenő folyásnak vagy Duna-ágnak lehetett a *Bakér* az északi, a *Kecskeméd* a déli része. Ez a folyás vagy meder olyanféle vízrajzi alakulat lehetett, mint a LIPSZKYNél jelzett „*Alveus* Kigyós“, amely hosszan húzódik észak-déli irányban a mocsarakban. — Egy másik *Kecskeméd* azaz 'kecske-száraz, kecske száraz medre, kecske szárazere' vált *Kecskemét* városának a nevévé is.

Ahhoz, hogy így a *Kecskemét* név előtagját a *kecske* állat- és nem személynévnek, vagyis az egész nevet egy megfordított Chimaerának tartom, hadd fűzők még valamit. Ha a nyelvtörténeti lehetőségek korlátaiból kitorve fel tudnám is tenni, hogy *Kecskemét* *Kecskemégye* eredetiből alakult, benne a *kecske* állatnévhez kapcsolódva akkor sem a 'határ' értelmű *mégye* szót látnám, hanem a helynévkutatás újabb-irányának talán megfelelő fiatalos fantáziával a *még*: *mög* szó 3. személyű birtokos személyragos alakjának olyan elváltozását, amely ilyen kifejezésekből ismeretes: *tehen*, *juh*, *disznó* *mégye* vagy *mégyi* (vö. MTsz. és HERMAN, MPászNyK. 416—7, 513, 556).⁴ Így aztán a *Kecskemégye* > *Kecskemét* tréfás színezetű helynév lehetne.: Ha t. i. a fentebbi formákban nyilván nem újabban lépett volna a *ge*, *gi* helyébe a *gye*, *gyi*, s ezért egy ilyenfajta *Kecskemégye* nemcsak a XIV. század előtti korban, hanem még jóval később is hangtörténeti anakronizmus nem volna.

A *Kecskemét*-nek török oklevelekben előforduló *Kecskemek*

³ GYÖRFY ISTVÁN szíves közlése: *Kecskeri* 'vizenyős rét Karcagtól nyugatra'; *Üneri* 'ér Karcagtól keletre, a debreceni országot keresztül megy rajta' (a katonai térképen: *Ümő-ér*); *Csikeri* 'rét, Karcagtól északkeletre'; *Paperi*.

⁴ Esetleg erre gondol BÁTKY, amikor azt írja (175. l.), hogy a *mégy*-ből *mégy* talán értelmi okból lett?

alakját üzenetemben nem azért közöltem, hogy BÁTKY „kezdjen vele valamit“ (175. l.), hanem azért, hogy FEKETE LAJOSnak ezt az — esetleg turkológiai szempontból érdekes adatát nyilvánosságra hozzam. Hogy a *Kecskemek* miatt BÁTKYnak miért kellett „átvenni“ „Sukoró és Homorog“ c. cikkemet, azt nem nagyon értem. De mindenesetre sajnálom, hogy így akaratomon kívül fáradságot okoztam neki.

E fáradozását mégis egy rám irányzott megrovás erejéig hasznosítani akarja. T. i. „helyesbíti“ (176. l.), hogy a *Homorog*-ra vonatkozó szatmármegyei példám „első alakja nem *Humuruk*, hanem *Homorod*“. Hát kérem, nálam (MNY. XIV, 67) ez áll: „Az 1273/1427: Terra minoris et maioris *Humuruk* lesz a XV. században *Homorod* és ma *Homoród* Szatmár megyében (TörtFöldr. I, 476 és CodDipl. V, 2, 74).“ Vagyis ebben nincsen arról szó, hogy a névre az első adat az 1273/1427-i. Az 1264: *Homorod* ad maiorem et minorem (CodDipl. IV, 3 : 208) adat kétszeresen, ráadásul még jó későn: 1609-ben meg 1663-ban átírva maradt fenn, és amint FEJÉR megjegyzi, a királyi titulus körül is baj van. Ezért az 1427-i és 1428-i átíratban található adatokkal szemben szándékosan mellőztem. Természetesen BÁTKY, aki itt is csak CZINÁR indexét nézte meg, erre nem gondolhatott.

Hogy a BÁTKYtól (176. l.) egy *métely* : *métő* :> *mét* alakulás lehetőségére számbavett analogiák közé miként és miért kerül be egy töredék abból az észrevételből, amelyet én idézett cikkemben a *Sukár*, *Csukár* vagy *Sukar*, *Csukar* névre teszek (MNY. XIV, 70), az egyike a BÁTKY gondolatmenetében észlelhető rejtélyeknek.

*

Befejezésül néhány általános észrevételt BÁTKY helynévtanulmányozó munkásságáról!

BÁTKY igen nagy anyaggal dolgozik, s ha ez az anyag megbízható volna, valóban szívesen látnók annak az összehordását. Azonban, ha az adatoknak utánanézőnk, igen gyakran pontatlanoknak és téveseknek találjuk azokat. Ez az ellenőrzés pedig meglehetősen fáradságos, ha nem épen lehetetlen, mivel az adatoknál a forrásjelzés sokszor hibás vagy csak hozzávetőleges, sőt nem egyszer teljesen el is marad.

Az anyag feldolgozását: az adatoknak bizonyítékokul való alkalmazását és következtetésekkel való kikerekítését nem végzi a kellő kritikával. Így állításai csak többé-kevésbé tetszetős ötletek maradnak, amelyekben az asszociációk nem tényekből bontakoznak ki, hanem látszatok körül csaponganak.

Nála (hasonlóan, mint CZUCZOR—FOGARÁSINÁL) gyakran nem az ötlet, az eredmény, hanem a bizonyítási módszer ellen lehet kifogásunk. De az ötlet módszeres megalapozás híján csak játék a szellemnek és nem tudomány, még ha szerencsésen ráhibáz is a helyes eredményre. Ezzel a felfogással, amely a gyors és mutatós „eredmé-

nyek“ kedvéért nem hajlandó lemondani a bizonyításról, jól tudom, nem felelek meg azoknak a követelményeknek, amelyek szerint BÁTKY (vö. 177. l.) megalkotná a maga „fiatal nyelvtudós“-át, akinek — az ethno-geográfia terén nyert kiképzés után, ami nálunk, úgy látszik, hiányzik — átengedné a helynév-kutatás misszióját.

Ne értsen félre BÁTKY! Mi épen nem akarjuk elnyomni az ötleteket, mivel nagyon is tisztában vagyunk azzal, hogy a tudományos igazságok legtöbbször ötletekből indulnak ki. Ezért nem is kárhuzatnók, hogy ő vagy akárki más módszeresen kevésbé igazolt ötleteit, gondolatait is közzéteszi, csak világosan jelezné, hogy nem befejezett igazságokat, hanem további vizsgálatra ösztönző valószínűségeket vagy lehetőségeket akar nyújtani. Azt azonban határozottan veszedelmesnek tartjuk, hogy BÁTKY nem egyszer ingatag feltevéseit bizonytalanságuknak a jelzése nélkül a saját bevallása, sőt programja szerint is (176. l.) laikus közönség elé: „a honismeret tanítóinak körébe“ viszi, s így a tájékozatlanok között téves nézeteket terjeszt el.

BÁTKY eddig azt hitte, hogy munkálatai azért nem részesültek kedvezőtlen bírálatban, mivel mindenki meg van velük elégedve. Az én fentebbi észrevételeim talán gondolkodóba ejthetnék a felől, hogy a bírálatok nem a közmegelegedés miatt maradtak el, hanem azért, mert senkinek sem volt kedve ahhoz, hogy bírálóként a bírálandónál több munkát öljön bele eleve téves vagy jelentéktelen, esetleg időszerűtlen tárgyakba. — BÁTKY kritikát és helyreigazítást kíván magával szemben. Ámde ki vállalhatja, hogy így BÁTKY diktálja neki a feladatokat? Ki hajlandó tudományos életcélá tenni BÁTKY — egy kissé talán már túláradó — közleményeinek az ellenőrzését? Ne mástól várja tehát a kritikát, hanem vegye figyelembe, hogy van önkritika is! — Mi meg vagyunk győződve, hogy a tudományágnak, amelyet tiszteletreméltó érdeklődéssel és terjedelmes anyagi tudással művel, valóban hasznos szolgálatokat tehet, ha kevesebb, de megbízható adatokra épített, gondosan mérlegelt és szabatosan kifejtett észrevétellel áll elő.

Pais Dezső.